

Чому Європа рухається вправо?

Так європейці реагують на геополітичні потрясіння й усвідомлюють, що політичний порядок, який склався після 1989 року, розвалюється

Напередодні червневих виборів до Європейського парламенту праві націоналісти явно мають намір збільшити представництво на континенті, особливо в ключових країнах. Хвиля шовінізму прокотилася від Португалії до Скандинавії, але її основним мотором є вкрай праві партії в п'яти ключових країнах ЄС, які відкинули націоналізм понад 70 років тому.

В Італії Джорджа Мелоні, політикиня із неофашистським минулим, обіймає посаду прем'єр-міністра з 2022 року і зберігає популярність. У Нідерландах партія радикального ксенофоба Герта Віддерса посіла перше місце на виборах у листопаді минулого року і теж зберігає популярність (хоча й не змогла заручитися достатньою підтримкою інших партій, щоб сформувати уряд).

У Франції партія Марін Ле Пен «Національне об'єднання» лідирує в опитуваннях – її підтримують майже 30 відсотків виборців. У Бельгії в опитуваннях стала лідирувати вкрай права партія «Фламандський блок». А в Німеччині другою найсильнішою партією стає «Альтернатива для Німеччини» (AfD). Серед початкових країн ЄС тільки крихітний Люксембург може похвалитися сильною центристською політикою, що зберігається.

Поміркована стратегія Мелоні виявилася настільки успішною, що тепер Ле Пен відкрито її копіює

Деякі з цих партій ледь приховують свої расистські програми, але інші зуміли заробити репутацію поважних консерваторів. Мелоні виявилася прозахідною у своїй зовнішній політиці і виглядає прагматичною у вирішенні повсякденних внутрішніх питань. Поміркована стратегія Мелоні виявилася настільки успішною, що тепер Ле Пен відкрито її копіює. Навпаки, партія AfD подвоює ставку на екстремізм.

І все ж коли Мелоні нещодавно запитали про загальні чинники, що сприяють піднесенню крайніх правих сил у всій Європі, вона відповіла жорстко: «Очевидно, що Європа не відповідає очікуванням громадян».

Але чи так це? Імміграція, економічні труднощі, зростання нерівності – ось що зазвичай штовхає виборців на крайнощі, однак останніми роками ці проблеми частково втратили колишню гостроту. Кількість прохачів притулку зараз значно нижча за середній рівень за останнє десятиліття, і європейські суспільства прийняли мільйони українських біженців без особливих заперечень.

Економічними чинниками теж не можна пояснити результати опитувань громадської думки. Хоча інфляція знизилася купівельну спроможність (особливо в Італії та Німеччині), Євросоюз був у набагато важчих економічних умовах після фінансової кризи 2008 року. Сьогодні в більшості країн ЄС рівень зайнятості на рекордно високому рівні за кілька десятиліть (включно з країнами – засновницями союзу), а нерівність стала трохи помірнішою. У Франції індекс Джині (показник нерівності доходів) знижується з 2010 року, а в більшості інших ключових країн ЄС спостерігається схожа тенденція.

Завжди знайдуться причини для економічного та політичного невдоволення. У Нідерландах деякі виборці занепокоєні тим, що іммігранти стануть тягарем для системи соціального забезпечення та конкуруватимуть за недороге житло, якого вкрай мало. Італія вже давно потерпає від економічного застою та слабких темпів зростання, а Німеччина стає схожою на «хвору людину» світової економіки.

*У більшості крайніх
правих партій рейтинги
стали помітно
зростати після того, як
Володимир Путін віддав
наказ про напад на
Україну*

Іншими словами, мають бути якісь інші підводні течії, що підвищують привабливість правих націоналістів. І тут є одна підказка: у більшості крайніх правих партій (і не важливо, підтримують вони Росію чи ні) рейтинги стали помітно зростати після того, як Володимир Путін віддав наказ про напад на Україну. Можливо, це спровокувало реакцію, яка виходить за рамки поточних відчуттів нестабільності: європейці усвідомили, що політичний порядок, який склався після холодної війни, потенційно може впасти.

Європейський політичний порядок завжди черпав свою легітимність не тільки у владі або інститутах, а й у спільних цінностях. Принаймні після Віденського конгресу (1814-1815 роки) «об'єднавчою силою» в європейській політиці, на думку Генрі Кіссінджера, була колективна віра в ідеали системи. Відповідно, політичний порядок у Європі Меттерніха спирався на владу монархів, які домовилися про необхідність придушення буржуазних ідеалів. У Європі після Версальського договору (1919 рік), навпаки, ніколи не було особливої ідеологічної єдності або загального відчуття легітимності. Зрештою це призвело до абсолютного хаосу світової війни.

Після Другої світової війни об'єднуюча сила повернулася в (Західну) Європу у вигляді холодної війни: метою стала мінімізація впливу СРСР і проведення неухильної, хоча й повільної, економічної інтеграції. Після падіння Берлінської стіни 1989 року створення єдиної (політично й економічно ліберальної) Європи перетворилося на місію. Європейці навіть вирішили, що зможуть впливати на весь світ за допомогою «ефекту Брюсселя», тобто системи регулювання, якої в інтересах спрощення діяльності починають дотримуватися в усьому світі. Генеральна стратегія ЄС відображала базові цінності, які суспільство підтримувало, доки вони забезпечували стабільність і процвітання.

Але тепер війна Путіна проти України, хаос на Близькому Сході та перспектива повернення Дональда Трампа до Білого дому підривають фундамент європейської стабільності. Відчуваючи тектонічні зміни, виборці звертаються до партій, які традиційно не ідентифікували себе з системою. Побойовання, що порядок, який виник після 1989 року, розвалюється, змусив виборців замислитися: «А чи справді ми, як нам розповідали, на правильному боці історії? Нас не обманювали?»

Новітні геополітичні зміни послабили легітимність системи, що сприймається. Напад Росії на Україну ясно показав, що Європа суверенна лише частково, а так званий ефект Брюсселя не матеріалізувався, наприклад, у вигляді глобального переходу до нетто-нульових викидів парникових газів. Інші великі країни ігнорують претензії Європи на кліматичне лідерство, бо вони знають: у неї немає необхідних технологій. Коли ж ідеться про міграцію, ЄС вперто не може знайти спільні підходи до вирішення цієї проблеми з країнами походження мігрантів.

Так, іноді здається, що націоналісти, подібні до Мелоні, стають більш поміркованими, прийшовши до влади. Але вони не приймають цінності системи і можуть непомітно змінювати їх.

Мелоні видається впевненою в собі міською жителькою, красномовною і такою, що підтримує Україну, але при цьому вона непомітно заповнює всі можливі бюрократичні посади прихильниками своєї партії. Крім того, вона проштовхує конституційну реформу, яка схожа на спробу захоплення влади (ця реформа серйозно скорочує повноваження президента і парламенту), і розвиваєся з спірними фігурами, наприклад, французьким ксенофобом Еріком Земмуром і лідером іспанських крайніх правих Сантьяго Абаскалем. Нарешті, вона в хороших стосунках із прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном, хоча й критикує його проросійські нахили.

Методи Мелоні починають виглядати як модель для приходу до влади правих націоналістів і для подальшої зміни Євросоюзу зсередини. Проте якщо суть повороту Європи в бік крайніх правих справді зводиться до геополітичної нестабільності, тоді тим, хто бореться з таким поворотом, слід зрозуміти, що ЄС не можна захистити, спираючись на статус-кво. Доведеться доводити, що безпека і суверенітет вимагають посилення політичної інтеграції.

(c) Project Syndicate 2024

Федеріко Фубіні

Федеріко Фубіні (Federico Fubini) – головний редактор газети Corriere della Sera, автор книги «Вулкан» (Sul Vulcano, Longanesi, 2020).

